

Molnár Benedek – Németh Márton – Tóth Péter: *Mérlegen az Alaptörvény – Interjúkötet hazánk új alkotmányáról*^[1]

I. KÖZÉPPONTBAN AZ ALAPTÖRVÉNY

Az alkotmány mint a jogforrási hierarchia csúcsán elhelyezkedő legfőbb jogi norma elemi jelentőségét Bibó István mértékadó gondolatai jelzik: „[...] a közösségi rend az általa szabályozott emberi viszonylatok bizonyos részénél, rendszerint a nagyobb részénél helyet enged a vitának, erők játékának, változtatásnak, szabálmódosításnak; bizonyos, rendszerint kisebb számú, de fontosabb szabályt viszont elvileg nem változtatandónak, mindenki által tiszteletben tartandónak, ellentételen, párt-harcokon és vitákon felül állónak kíván tekinteni. Az államokon belüli jogrendben ezeket a szabályokat szokták az alkotmány vagy alaptörvények neve alatt összefoglalni, bár politikai mellékszempont és jogászai tudálékosság az ún. alkotmányba sok mindent beletesz, mely nyugodtan változtatható, és sok mindent kihagy, ami nagyon is igényeli az állandóságot.”^[2] A mondatrészek között tapasztalható ugyanakkor egy óriási feszültség: az állandóság és a megváltoztathatóság ellentéte. Ezen érték-konfliktus kifejtéséről szól ez az interjúkötet, amelynek címe is jelzi: a mérlegen hazánk Alaptörvénye méretik meg.

Ezzel kapcsolatban eltérő véleményeket olvashatunk neves alkotmányjogászoktól, akik bizonyos kérdéskörökben egymással megegyező állásponton vannak, több kérdésben azonban – teljesen eltérő nézőpontból megközelítvén az egyes tárgyköröket – más és más következtetésre jutnak. A vélemények heterogenitása sokféle világnézetre is következtetni enged. Néhol már-már zavaró a válaszok közötti ellentmondás elsősorban olyan kérdésekben, amelyekre azt hinnénk, hogy kizárólagosan csak egy válasz adható. Ezen a zavarosnak tűnő „látászöghalmazon” tükröződik vissza a (jog)tudomány nagyszerűsége, az az evidencia, hogy mindig van újabb és újabb megközelítése az adott kérdésnek.

[1] Molnár Benedek – Németh Márton – Tóth Péter (szerk.) (2013): *Mérlegen az Alaptörvény – Interjúkötet hazánk új alkotmányáról*. HVG-ORAC, Budapest. 224 pp.

[2] Bibó, 1990, 304.

Ebben látszik az a dinamizmus és fejlődés, amely örök körforgásban tartja a tudományos kutatást. Az olvasó döntése szerint azonosulhat bármely nézőponttal, amelyek megértéséhez és megismeréséhez hathatós segítséget nyújt a szóban forgó kötet.

II. AZ INTERJÚKÖTET MÉLTATÁSA: „NYÍLT ÉS ŐSZINTE VÁLASZOK OKNYOMOZÓ KÉRDÉSEKRE”

Az interjúk – műfaji sajátosságból is eredő – közvetlenségükkel és gördülékeny stílusukkal végig vezetik és segítik az olvasót a néhol bonyolultabb alkotmányjogi problémák és összefüggések megértésében. A különböző szempontok és érvrendszerek megismerése utat nyit az Alaptörvény erényeinek és gyengébb pontjainak kikristályosodásához. A feszültség természetesen itt is jelen van. Lehet-e „*sine ira et studio*” nyilatkozni olyan kérdésekben, amelyek a különböző és egymással nem ritkán szöges ellentétben álló (napi) politikai „eszmékbe” ágyazottan jelennek meg? Aligha. A közös nevező a jogászai tudományos gondolkodás marad, amelynek jellemzője többek között a szintiszta logikára, a koherenciára és az ellentmondás-mentességre való törekvés. Abban közösek a szerzők, hogy nem palástolják a figyelmeztető kritikájukat, de ugyanakkor az előrevivő megoldásokat is kiemelve, szakmai-tudományos érvekkel támasztják alá álláspontjaikat.

A Molnár Benedek, Németh Márton és Tóth Péter által szerkesztett interjúkötetben a szakmában is elismert alkotmányjogászok szólalnak meg. Az interjúalanyok a könyv sorrendjében: Sólyom László volt köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság korábbi elnöke; Kukorelli István volt alkotmánybíró, egyetemi tanár, az ELTE-ÁJK Alkotmányjogi Tanszékének tanszékvezetője; Trócsányi László volt alkotmánybíró, Magyarország párizsi nagykövete; Herbert Küpper a regensburgi székhelyű Kelet-Európai Jogi Intézet magyar joggal foglalkozó tudományos referense és a budapesti Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetem tiszteletbeli professzora; Jakab András az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet igazgatója; Patyi András a Nemzeti Közszerződési Egyetem rektora és a Nemzeti Választási Bizottság elnöke; Tordai Csaba volt jogi és koordinációs szakállamtitkár, valamint Tölgyessy Péter volt országgyűlési képviselő, politikai elemző.

Nem csekélyebb feladatra vállalkozott ez a könyv, minthogy felvillantassa azokat a – minden állampolgár és szélesebb körben az Európai Unió, de mondhatjuk, hogy a világ közvéleménye számára is óriási jelentőséggel bíró – témákat, amelyek az Alaptörvény elfogadása előtt és után a magyar (politikai) közéletet lázban tartották, de világosan és egyértelműen nem jelentek meg az érdeklődő közönség számára. Kifejezi-e a közakaratot az Alaptörvény és vajon az egész társadalom széles körű egyetértésére épül? Ezen konszenzust biztos, hogy pótolhatják a választások eredményére történő hivatkozások vagy akár a Nemzeti Konzultáció keretében a kormányzat részére eljuttatott válaszok? Az előkészítésben mennyire nyilvánult meg a nyilvánosság ereje? Megvalósulnak-e Magyarországon a demokrácia kritériumai? Milyen előnyöket és veszélyeket hordoz magában a 2/3-os parlamenti

többség? Az egykamarás vagy a kétkamarás parlament „jobb” megoldás a törvényhozási rendszerben? Mi a szerepe a Nemzeti Hitvallásnak, és rendelkezik-e jogi relevanciával? Mi lehet a hosszú távú következménye az Alkotmánybíróság hatáskörei megnyirbálásának? Milyen mértékben kell figyelembe venni a Velencei Bizottság kritikus állásfoglalásait? Erősnek vagy inkább gyengének mondható az alkotmányos és politikai kultúra hazánkban? Van okunk bizakodni és pozitívan tekinteni a jövőbe? Még sorolhatnánk a többi alkotmányjogi szempontból is felmerülő jelentős témakört, amelyeket érintenek a beszélgetések. A kérdésekre válaszolók őszintén és nyíltan nyilatkoznak a jelen alkotmányos és politikai helyzetről.

III. ELVESZNI ÉS MEGMARADNI EGY-EGY FONTOS RÉSZLETBEN

Jelen recenzió szerzője azoknak a kérdéseknek járt utána, hogy mennyire volt transzparens az alkotmányozás előkészületi szakasza, milyen mértékben vették figyelembe az alkotmányozók az alkotmányjogi szakma tapasztalatát, tanácsait, mennyi idő maradt az érdemi konzultációra a társadalmi alrendszerek képviselőivel, civil szervezetekkel, és az alkotmányozási folyamatban milyen mértékben érvényesült a széleskörű társadalmi egyetértés követelménye az Alaptörvénnyel mint egyetemes társadalmi normával kapcsolatban? A felsorolt kérdések egymással szoros összefüggésben állnak, ezért – és a kerek szétfeszítésének megelőzése miatt – azok tárgyalására nem külön-külön, hanem egyben kerül sor.

Mértékadónak fogadhatjuk el azt a meghatározást, amely szerint „az alkotmány széleskörű társadalmi megegyezést kifejező alaptörvény”.^[3] Ezzel kapcsolatban kiemelendő az a cél, amelyet az alkotmányjogászok axiómaként tartanak szemük előtt, miszerint egy alkotmány(ozás) tárgyában átfogó társadalmi konszenzuson alapuló „produktumra” kell törekedni. Sólyom László a jelen recenzió tárgyául szolgáló interjúkötetben így fogalmaz erről: „Az alkotmány a társadalom és az állam alapvető működési normáit tartalmazza, ezért ezekben a kérdésekben széles körű egyetértés szükséges, amelynek az alkotmányozó munkában is meg kell jelennie.”^[4] Az egyetértés előfeltételezi a megbeszélést, vitát,^[5] nézetek nyilvános összeütköztetését. A 2011. évi alkotmányozás folyamata azonban – a szakirodalomban szakmai vélemények szerint – nem éppen a széles körű politikai megállapodásokról, a konszenzuskeresésről volt híres. Természetesen számos tényező nehezítette a politikai konszenzust mint az „ideális alkotmányozás egyik

[3] Kukorelli, 2007, 29.

[4] Molnár – Németh – Tóth, 2013, 18. Az alkotmány társadalmilag átfogó jellegét egyébként többen külön is kiemelik. Vö. Jakab, 2011(c), 164.; Kukorelli, 2007, 32.; Küpper, 2012, 35. A széleskörű társadalmi párbeszéd indokoltságáról ld. még: Szegvári, 2009, 431.

[5] A „társadalmi vita” alkotmányozásban betöltött szerepéről és fontosságáról (ill. annak hiányáról) elgondolkodtató véleményt fogalmaz meg Jakab, 2011(b), 16.

előfeltételének”^[6] megvalósulását. Most ezeket a tényezőket vesszük sorba a tárgyalt kötetben is felbukkanó tárgykörök szerint.

1. Transzparens megoldások? – Vélemények ütköztetése

Felettebb heterogén képet festenek az alcímben feltett kérdésre a kötetben megtalálható válaszok. Sólyom László szerint „a mostani alkotmányozás titokban folyt, és elődjénél sokkal kevésbé fejez ki közakaratot”.^[7] Óvatosabban fogalmaz Jakab András, aki többek között az előkészítés nem teljesen transzparens és egyoldalúan kormánypárti voltát^[8] nevezi meg az Alaptörvénnyel kapcsolatos kételyek alapjaként.^[9] A kötet egyik interjúalanyának, Tölgyessy Péternek ezzel kapcsolatban volt olyan (szinte jóslatként ható) szakmai véleménye még az alkotmányozás megkezdése előtt, amely szerint, ha bármelyik párt kétharmados győzelmet arat az országgyűlési választásokon, úgy nem mondhat le az ideiglenes alkotmány új alaptörvénnyel való felváltásáról. Ebben az esetben – írja Tölgyessy – az egyoldalú alkotmányozásra tett kísérlet aligha eredményezheti a politikai közösség egésze által elfogadott alkotmányt.^[10]

A vélemények sokszínű voltát mutatja, hogy a kötetben egészen más álláspontra is találunk példát. Trócsányi László a szakmai konferenciák, fórumok sokaságát, az Alkotmány-előkészítő Bizottságnak a társadalom széles körének megszólításában játszott szerepét és a nemzeti konzultációt^[11] emeli ki.^[12] Az alkotmány szövegezői is máshogyan értelmezik az alkotmányelőkészítő munkafolyamatot, amikor egyes témákban létrejött „teljesen nyílt vitákról”, mi több az „egész folyamat hallatlan nyitottságáról” beszélnek.^[13] Nehéz sokféleségben tisztán látni, ezért a belföldi példák után kitekintést teszünk.

Az alkotmányozási folyamat külföldön is hallatlan érdeklődésre tartott számot. A Velencei Bizottság – álláspontom szerint sokatmondóan – hangsúlyozta a demokratikus alkotmányozási folyamat követelményeit. Melyek ezek? Az „átláthatóság”, a „nyitottság”, a „részvétel lehetőségének biztosítása” és a „nézetek sokféleségét és a vitatott kérdések rendes megtárgyalását lehetővé tévő megfelelő időkeret és feltételek”.^[14] Mindezen kritériumok megemlítése a folyamat átláthatóságának hiányára engednek következtetni.

[6] A meghatározásra vonatkozóan ld. Kukorelli, 1995, 39.

[7] Molnár – Németh – Tóth, 2013, 19.

[8] Egypárti alkotmányozásról beszél Sólyom László. Ld. Uo. 19. Az ellenzéknek az alkotmányozásban való részvételének hiányát emeli ki Herbert Küpper, ehhez ld. uo. 90. Tölgyessy Péter objektív tényként kezeli, hogy az új Alaptörvény „egyedül Orbán Viktor alkotmánya”. Ld. uo. 180. Vö. Küpper, 2012, 35.

[9] Molnár – Németh – Tóth, 2013, 112.

[10] Tölgyessy, 2009, 42. Vö. Majtényi, 2009, 188.

[11] A nemzeti konzultációk funkciójának ezzel ellentétes értelmezéséről ld. bővebben: Küpper, 2012, 33.

[12] Molnár – Németh – Tóth, 2013, 72.

[13] Ablonczy, 2011, 34.

[14] Velencei Bizottság, 2011, 18. pont. Ld. még ehhez: Velencei Bizottság, 2011, 71–73. pontok.

Amennyiben az alkotmányozás folyamatát arra a kicsivel több, mint egy hónapos időintervallumra^[15] tesszük, amely alatt a törvényjavaslat benyújtása, megszavazása és kihirdetése megtörtént, úgy – véleményem szerint – már időbelileg is kizárt volt az eltérő vélemények ütköztetése is, úgyszintén az arról szóló (társadalmi) vita. Ezzel át is térünk a következő szempont, az időtényező megtárgyalásához.

2. Az időtényező és a tényleges szakmai konzultáció hiányának kölcsönhatása

Mint az előző alfejezetben tárgyalt tények mutatják, könnyen igazolható, hogy az alkotmány végleges szövegéről^[16] való tényleges társadalmi konzultáció csupán látszólagos, míg a szakmai-tudományos diskurzus esélytelen volt.

Az alkotmányjogi szakmában megjelent még az alkotmányozás előkészülete előtt egy olyan álláspont, amely a közmegegyezéssel demokrácia és a „folyamatos alkotmányozás” kapcsán figyelmeztetett arra, hogy az „alkotmányozás folyamatszerűsége nem biztosítható egy csapásra történő normaalkotással, hiszen erről széleskörű társadalmi párbeszédet is indokolt folytatni [...]”.^[17] A hektikus jogalkotást^[18] is magában foglaló „kormányzati hiperaktivizmus”^[19] okán ez a fajta folyamatos alkotmányozás nem valósulhatott meg. Sok kritika érte minden politikai oldalról ezt a magas tempójú jogalkotást, amelynek körébe az alkotmányozás is belekerült. A szabályozási körben tapasztalható hiperaktivitás általánosságban szemlélve a kellő szakmai egyeztetés és hatástanulmányok hiányához vezet.^[20] Ezek fényében a kodifikációs kidolgozás is csorbát szenvedett.^[21] De mindezek eredőjeként szólnunk kell a szakmabeliek véleménynyilvánításának eleve lehetetlen voltáról, ami az időtényezővel szoros összefüggésben áll. Mint arra

[15] Ld. http://www.parlament.hu/fotitkar/alkotmany/beny_tvjav.htm. (A letöltés ideje: 2013.12.30.) A Magyarország Alaptörvénye c. törvényjavaslatot 2011. március 14-én nyújtották be, 2011. április 18-án szavazták meg, és 2011. április 25-án hirdették ki. A vizsgálódás alapjául elegendő a pusztá tények ismertetése. A kötetben fellelhető az Alaptörvény elfogadásának ismeretterjesztő jellegű kronológiája. (Molnár – Németh – Tóth, 2013, 131.)

[16] Kukorelli István utal rá, hogy a Salamon-féle anyagot az élesebb kritikusok nem tekintik az alkotmányozás részének, hiszen azt a végleges szöveg megalkotásakor figyelmen kívül hagyták. (Uo. 19.) Ugyanezt kifogásolja Sólyom László is. Az Alkotmányelőkészítő bizottság koncepciója 2010. december 20-án került benyújtásra a parlamentnek, de január közepére „már csak egy többekek között figyelembe veendő anyagnak minősült”. (Sólyom, 2011, 11. 1. j.)

[17] Szegvári, 2009, 431.

[18] Belföldön és külföldön egyaránt többen kiemelik a rekordokat döntő intenzív magyarországi jogszabályalkotást. A joganyag megtöbbszöröződésének kiváló bemutatásához ld. Mátyás, 2013. A jogalkotás magas tempójáról és a törvényhozási „output” tárgyában ld. még: Küpper, 2013, 167.

[19] A kifejezést Zárug Péter Farkastól kölcsönöztem. Ld. Tóth – Lentner – Zárug, 2012, 211.

[20] Erről bővebben ld. Sárközy, 2012, 310. Sárközy Tamás az új Alaptörvény elfogadását helyesnek tartja, de „nem villámtörvénykezőként, a bevált kodifikációs technikák szándékos mellőzésével”. (Sárközy, 2012, 311.)

Sárközyre reflektálva Prugberger Tamás is fenntartásait fejezte ki azzal szemben, hogy a kormány a jogalkotási gyorsaság zavartalansága érdekében „felszámolta az érdemi érdekegyeztetés rendszerét és bevezette a frakció- és a képviselői indítványokra alapozott törvényhozást”. (Prugberger, 2013, 106.)

[21] Erről bővebben ld. Jakab, 2011(a), 70.

Sólyom László is rámutatott,^[22] nagyban determinálta a helyzetet az a tény, hogy nem állt rendelkezésre egy késznek mondható szöveg, aminek kapcsán elindulhatott volna bármilyen tudományos párbeszéd az arra hivatottak között. Nem csoda tehát, hogy a szöveg megismerésére szánt idő rövidege okán nyilatkozatok tömkelege jelent meg az érdemi szakmai konzultáció, a jogtudósokkal és gyakorlati jogászokkal folytatott dialógus hiányára utalva.^[23] A Velencei Bizottság aggodalmát fejezte ki az alkotmány elfogadására felállított feszes menetrenddel kapcsolatban és rámutatott többek között a tudományos szféra részvételének fontosságára.^[24]

Álláspontom szerint az előbbieken felvázolt okok miatt nem teljesülhetett egy lehetőség szerinti „optimális alkotmány”^[25] létrejötte. A mérleg nyelve a 2011-es alkotmányozás folyamán súlyos mértékben tolodott el a politikum irányába a szakmai szempontok rovására. Egy tudományos párbeszéd nem tűri a szűkös időbeli kötöttséget. A szakmai viták, a vélemények összeütköztetése, az ellenvélemények megformálása és szintézise, de az információk „visszacatolása” is köztudottan időigényes és precíz munkafolyamatot előfeltételez. Nem is beszélve arról, hogy a tárgyalt téma középpontjában Magyarország Alaptörvénye áll(t). Ezen tényező fontosságának hangsúlyozása nem szorul különösebb magyarázatra.

IV. A KÖNYV CÉLKITŰZÉSE: MINDEN ÁLLAMPOLGÁR MEGSZÓLÍTÁSA

Kiemelendő, hogy az interjúk nemcsak a szűkebb szakmához, hanem minden, a közügyek iránt érdeklődő állampolgárhoz szólnak, akik nagyobb rálátással szeretnének bírni a közjog rendszerére. A mélyebb megértéshez a szerkesztők több útmutatással is szolgálnak. A beszélgetések menetében kiváló érzékkel elhelyezett rövidebb ismertetésekben választ kap az olvasó az olyan alkotmánytörténeti jellegű kérdésekre, mint például hogy mit értünk „négyigenes népszavazás” alatt, hogyan született a '89-es alkotmány, kik azok az „éjféli bírák” vagy mi is a magyar történeti alkotmány. A szerkesztők komolyan gondolják az útmutató szerepkörüket is, hiszen tudják, hogy a kötetben előforduló alkotmányjogi fogalmak nem mindenki előtt egyformán ismertek. Ezt kiküszöbölendő remek megoldásként a mű végén található fogalommagyarázat segít eligazodni az esetleg ismeretlen kifejezések erejében. Néhány példa e fogalmakból: *ex tunc* hatály, paritásos jelölőbizottság, bizalmi szavazás, *actio popularis*, húsvéti alkotmány, sarkalatos törvény, politikai vétő, örökkévalósági klauzula stb. A szakemberek számára evidens kifejezések közérthető megmagyarázásával segíti az átlagos közjogi ismeretekkel rendelkező olvasókat, így az interjúkötet valóban mindenkire szól, aki egy kicsit

[22] Sólyom, 2011, 11.

[23] Küpper, 2012, 33.; Jakab, 2011(a), 70.

[24] Velencei Bizottság, 2011, 17., 19., 72. pontok.

[25] Az optimális alkotmány megszületésekor kiegyensúlyozottan vannak jelen mind a szakmai teóriák, mind maga a politikum. Erről bővebben ld. Kukorelli, 1995, 43.

is érdeklődik hazánk közéleti eseményei iránt, aminek az alkotmányjog-tudomány immanens eleme.

A szerkesztők célja a kötet megírásával és az előzőekben említett ismeretterjesztő megoldásokkal abban áll, mint ahogy azt az Előszavukban is megfogalmazták, hogy „komolyan vegyék azokat a polgárokat, akiknek az Alaptörvény íródott”.^[26]

A könyv megjelenésének fontosságát azért is hangsúlyozni kell, mert ezzel a látásmóddal a szerkesztők az állampolgároknak nemcsak az Alaptörvény kapcsán felmerülő vitákat mutatják be, hanem demokráciával kapcsolatos ismereteiket is bővítik, elmélyítik, ezzel is hozzásegítvén őket ahhoz, hogy eleget tehesse nek a demokrácia Bibó István által megfogalmazott modern követelményének, miszerint „minden felnőtt ember igenis illetékes, jogosult és köteles a közösségi élet legfontosabb ügyeiben véleménnyel bírni és véleményt nyilvánítani”.^[27]

IRODALOM

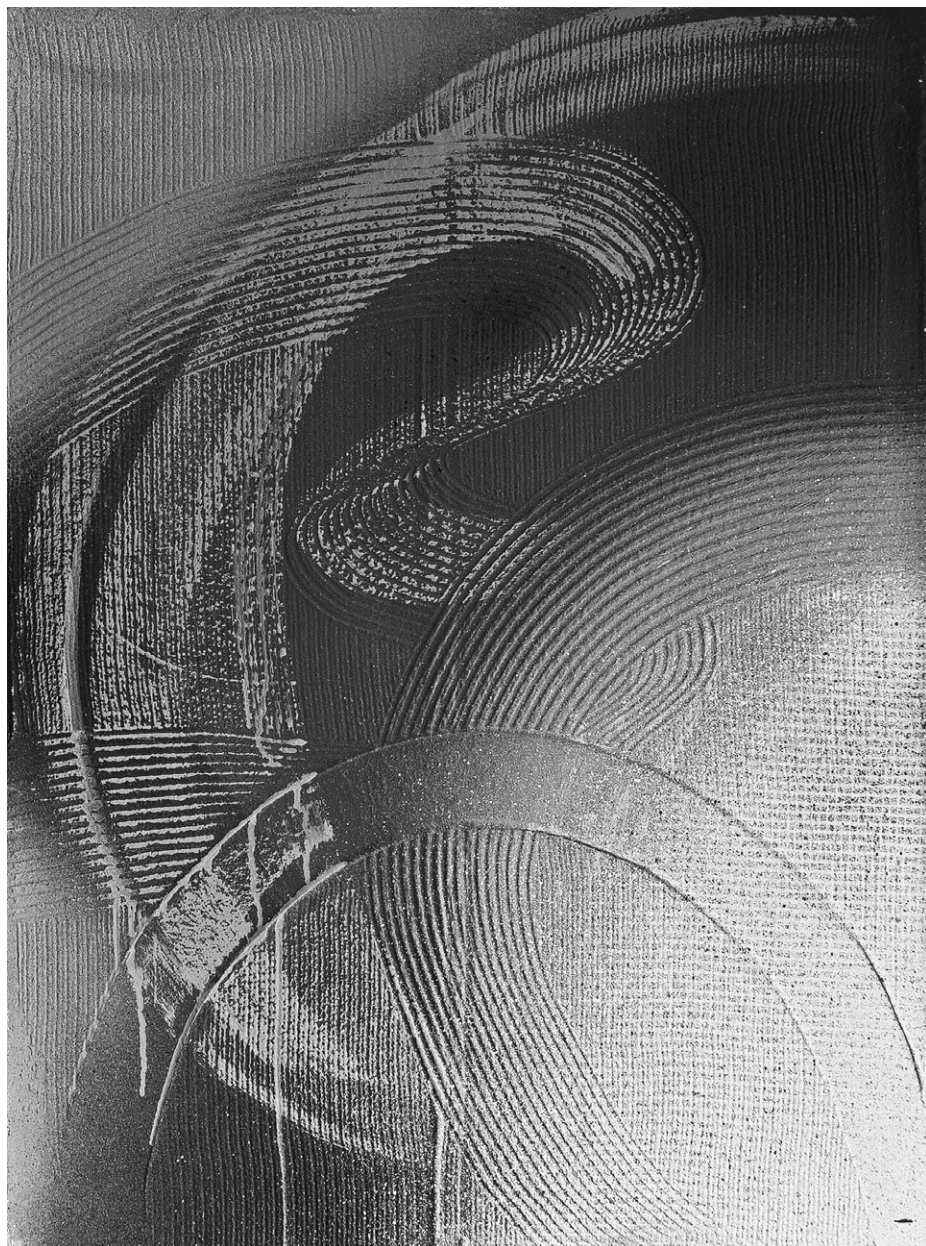
- Ablonczy Bálint (2011): *Az alkotmány nyomában – Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel*. Elektromédia, Budapest. (A kötet egy évvel később németül is megjelent: Ablonczy, Bálint (2012): *Gespräche über das Grundgesetz Ungarns – Bálint Ablonczy im Gespräch mit József Szájer und Gergely Gulyás*. Elektromédia, Kerepes.)
- Bibó István (1990): *Válogatott tanulmányok*. IV. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Küpper, Herbert (2013): *Schwerpunkte der Rechtsentwicklung 2012 – Ungarn*. JOR – Jahrbuch für Ostrecht. Band 54. 1. Halbband. Insitut für Ostrecht. C.H. Beck, München. 167–173.
- Küpper, Herbert (2012): *Ungarns Verfassung vom 25. April 2011 – Einführung – Übersetzung – Materialien*. Lang, Frankfurt am Main.
- Kukorelli István (szerk.) (2007): *Alkotmánytan*. I. Osiris, Budapest.
- Kukorelli István (1995): *Az alkotmányozás évtizede – Közjogi, politikai tanulmányok, parlamenti jegyzetek*. Korona, Budapest.
- Jakab András (2011a): A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Magántervezet, szakmai álláspont kialakítása céljából. In: Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest. 70–163.
- Jakab András (2011b): Az alkotmányozás előkérdései. In: Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest. 15–22.
- Jakab András (2011c): Fogódzók az új Alaptörvény értelmezéséhez. In: Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest. 164–304.
- Majtényi László (2009): Intézmények uralma, jogállami forradalom, információs jogok. In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Tanulmánykötet. Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány, Pécs. 181–201.
- Mátyás Ferenc: *Jogalkotási rekord: folyamatosan!* Ars boni. (Elérhető: <http://arsboni.hu/jogalk.html>. A letöltés ideje: 2013.12.29.)
- Molnár Benedek – Németh Márton – Tóth Péter (szerk.) (2013): *Mérlegen az Alaptörvény – Interjúkötet hazánk új alkotmányáról*. HVG-ORAC, Budapest.

[26] Molnár – Németh – Tóth, 2013, 11.

[27] Bibó, 1990, 212.

- Prugberger Tamás (2013): *Reflexió Sárközy Tamásnak A túlzások dialektikája című írására a Kik támadják Magyarországot és miért? című könyv tükrében*. Polgári Szemle. 1-2. 100-117. (Elérhető: http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=531. A letöltés ideje: 2013.12.29.)
- Sárközy Tamás (2012): *A túlzások dialektikája*. Polgári Szemle. 3-6. 302-327.
- Sólyom László (2011): Előszó – Az alkotmányos kultúra szerepe. In: Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest. 11-14.
- Szegvári Péter (2009): *Miért hagyjuk, hogy így legyen?* In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Tanulmánykötet. Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány, Pécs. 429-439.
- Tóth Gy. László – Lentner Csaba – Zárug Péter Farkas (2012): *Kik támadják Magyarországot és miért?* Kairosz, Budapest.
- Tölgyessy Péter (2009): Az alkotmányosság helyreállításának húsz esztendeje. Vissza a kezdőkörbe. In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Tanulmánykötet. Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány, Pécs. 17-43.
- *Velencei Bizottság 614/2011. számú állásfoglalása* (CDL-AD(2011)001): European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): Opinion on Three Legal Questions Arising in the Process of Drafting the New Constitution of Hungary. (Elérhető: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)001-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)001-e). A letöltés ideje: 2013.12.29.), angolból magyarra fordította: Böszörményi Jenő (2011). In: Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest. 358-375.

●
Lírai mozdulatok, 2012